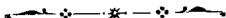


ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐ ՏԱՆԴԷԻ

ՀՈՌԱՄԱՑ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ Ս. ԽԱՋ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑՆ ՈՐԽԱՆԿԱՐԻՆ ՄԵՋ



Անցեալ տարի Տանդէի մահուան 600-ամեակին ընծայուած Բազմավէպին մէջ¹ երբ կը թուէինք մեծ փերթոցին նշանակեալ գործին մասնակի եւ ամբողջական նախ թարգմանութիւնները՝ յիշատակած էինք Նոն Միարանութենէս Հ. Գ. Նահապետեանի անոր անմէն շուրջ մէկ հետաքրքրական ու պատուաբեր ուսումնասիրութիւնը, Սյուն յօդուածը նրատարաբար եւ Ֆիլէնցէի մէջ². ռակից յետոյ առանձին պրակ մը կազմուեցաւ, Մենք այդ ժամանակ թուականացոյց մը միայն յիշատակել, խոստանալով ուրիշ անգամ տալ ամբողջութեամբ մեր ընթերցողներուն, Այդ խոստումն ահա կը կատարենք այժմ. եւ կ'արժէ ստուգել որ այդ պատուաբեր գիւտը ամբողջութեամբ նաեւ Հայ Մամուլի էջերուն մէջ։

Յորմար պարտադարձ օգտուելով հարկ է ուրիշ կէտ մ'այ նշանակենք նաև։

Ազգ-ՊԱՆԱԿԻ մէկ թիւը³ անգիկացոյց հանրութեան՝ Ամերիկայի փոնիքսի ներկայացուած առաջարկ մը, յորում տարին փոխանակ 12-ի 13 միսն էր բաղկանայ. այս ծրագրին նպատակն է ռեհնալ Ալեքսանդր Զատիկ եւ ամենէն աւելի... 25 միլիոն տոլարի խնայութիւն մը՝ որ օրացոյցներու պատրաստութեան եւ նրատարաբար կ'երթայ ամէն տարի։ Ազգ-ՊԱՆԱԿԻ նաեւ էր նաեւ Պոլսոյ «ԱՆՏԻՆ ԼՈՒՐ» օրաթերթը։

Այդ դիտել կու տանք նաև որ այդ ծրագիրը կամ մոտ. Եռքիւնը իբր օրուան հորոքիւն ունի իր մէջ սա տեսակետով՝ որ վերոյիշեալ վարդապետը Հ. Նահապետեան սակէ 9 տարի առաջ (14 Սեպտ. 1913) կրապարկած է այդ միենոյն մտածութիւնը խոտ. լեզուաւ սահմանին փոքրիկ տեղաբաժնով մը, դիտելով տասն երեք միսներու իրաւունքը, կարգադրութիւնը եւ այն իր այդ նրատարաբարութիւնը ժամանակին գաղազան ան. ձիւն ալ ուղարկած էր արդէն Ռ. Բ. Կ. կը նշանակէ այս՝ որ Տանե երեք տասն ուսումնութեան առաջնութիւնը Հ. Գ. Նահապետեանին է. ռաւի կայու է ոչ թէ անթիկացոյց, Եւ քանի որ կերպով մը այդ հարցը այժմեութիւնը կը ստանայ՝ Բազմ. ի յաջորդ մէկ թիւով անոր հայ թարգմանութեան այ կու տանք գոհացնելու ընթերցողաց հետաքրքրութիւնը։

ԽՄՐ.

Շատեր խօսեցան եւ գրեցին մեծ որմանկարին վրայ որ կը զարդարէ Երուսաղեմի Ս. Խաչ եկեղեցոյն աւագ խորանին ետեւի մասը. բայց ոչ որ նշմարեց այն որմանկարին մէջ Տանդէ Ալիկիւրիի պատկերը, եւ հետեաբար ոչ որ հարցում ըրաւ թէ ինչու նկարիչը պատշաճ դատեր է հոն դնել աստուածային բանաստեղծը եւ ինչ կրնայ ըլլալ նշանակութիւնը։

Ճամարիտ է որ որմանկարին մէջ դէպքերուն յայտարարութիւնը, որ կը ներկայացնէ խաչագիւտը եւ խաչվիւրացը, դատելով՝ խոհական խորհրդով եւ որով վախճանով մը եղած է, որով ի սկզբանէ իսկ կրնանք հաստատել որ պատկերին մէջ Տանդէի ներկայութիւնը ժամանակակարան սխալ մը չէ եւ ոչ արուեստագիտին մտահանոյթը, որ, ըստ մեր կարծեաց, պէտք է եղած ըլլայ մեծ արուեստագէտ մը, միանգամայն եւ մեծ հայրենասէր մը եւ մեծ սքանչացող մը գերբանանար բանաստեղծին։

Այդ որ դիտել՝ որմանկարն ի սկզբանէ կը ներկայացնէ իրարմէ տարբեր եւ օտար երկու նիւթեր։ Կամարին վրայ կը տեսնուի Փրկիչն իր զահուն վրայ նստած, շրջապատուած հերշտակաց փառք եւ խորագոյն կապուտագեղ զմբեթը աստեղագալով եւ երկու կողմերն ալ երկու պզտիկ խումբեր մանկանց։ Մեզի կ'երևի այս մասը որմանկարէն յետոյ շինուած, որ եւ աւելի վարը կը ընենէ ամբողջ կողակը. որպէս զի հեղինակը համեմատենք, պատշաճ դատեցինք բաղդատել ուրիշ որմանկարի մը հետ. որ թէպէտ շատ պզտիկ, բայց նոյն նիւթին վրայ է եւ կը գտնուի ի Ս. Պետրոս Մոնոթրոն եկեղեցոյն մէջ Ս. Անայայի խորանին կողակին մէջ. Բաւական կ'երևի մեզի զատկայ տեսնել, ըսելու համար, որ նոյն որմանկարին ճիշդ օրինակում մ'է, կամ լաւ եւ մի եւ նոյն հեղինակին նկարը. եւ որովհետեւ այս նկարը Բերուհիւնոյի կ'ընծային, հետեաբար պէտք է ընդունել որ այս ալ նոյն նկարիչին ըլլայ։

Միւս նիւթը որ կողակին տարին մասը կը գրաւէ, եւ Գիւտ խաչ եւ խաչվիւրաց, եւ ստուգիւ

1. Բազմ. 1921 թ. 9 էջ 298.

2. «Rassegna Nazionale» Firenze 1917 թ. 1, հուլիս 1.

3. «Ազգ-Պանակ» 1922. թիւ 96 փետր. 11.

աւելի զժողովրդին առաջ կը բերէ ստուգելու, համար նախնական, նկարը և որոշելու ժամաւ, նակը և դպրոցը՝ որու կը պատկանին, ասոր վրայ կը վերապահենք ի վերջ կոյս յօդուածիս խօսիլ. միայն, անցողաբար հոս կը յիշատակենք որ Զխարդորգոյ՝ դիտելով տարբերութիւնն որ կայ ի մէջ առաջին խումբին (Գիւտ խաչ) և ի մէջ որմանկարին (Խաչվերաց) մնացորդին, գաղափար ունեցաւ որ Անդոնիացոյ նկարն սկսած ըլլայ 1492ին և իր աշակերտներն աւարտած 1495ին և կը յաւելու որ հետագայ նորոգութիւններով մեծապէս խանգարուած է:

Մենք ընդհակառակն կը համարինք որ ոչ միայն առաջին խումբը, այլ նաև ամբողջ որմանկարը գործ է քաջանմուտ վարպետի և կաւտարակալ արուեստագէտի. զժբախտաբար հետագայ ժամանակ այդ գլուխ գործողը հասարակ գունաւորողէ մը աւրուած է՝ նորոգելու պատրուակաւ:

Կը՝ յուսանք որ մեր կարծիքը պաշտպանելու ապացոյցներ կրնանք ներկայացնել թէ՛ նկատմամբ նկարին նիւթին և թէ՛ հեղինակին, և կ'առնենք կրկնակի նշանակութենէն՝ զոր նկարը մեզի կը ներկայացնէ: Յիրաւի ով որ լաւ կը դիտէ որմանկարին ստորին մասը՝ կը տեսնէ որ կը ներկայացնէ պատկերին մէջ երկու բլուրիկն օտար նիւթեր: Նկարին օգուտ քաղելէ և առիթէն ցուցնելու համար իր գագացումը, իր խորհուրդը, իր հոգին, որ կարծես տառամասած կը մնայ ի մէջ խաղաղութեան և պատերազմի, ի մէջ ճշմարտութեան և նենգութեան, և այս երկամութիւնը կերպով մը կը ծածկուի խաչին ներկայութեամբը, որ և այս պատճառ եզաւ որ շատերը ստիպեց համարելու որ նոյն նկարին մէջ ներկայացուած ըլլայ ի միասին թէ՛ Գիւտ խաչը և թէ՛ Խաչվերացը (չստաբարադական պատմութեան Ուպեգիւրքին (La Liégende doré).

Ստույգ է որ արուեստաւորը կրնայ վրձինով յայտնել իր խորհուրդը յայտնապէս կամ ծածկել այլաբանական ձևով, որպէս զի փրկէ զանկալ ժամանակակիցներու քննադատութենէ և ապագայ անձանց հասկնէն անոր պատմական արժէքը: Մեզի կ'երեկոյ որ այս եղած ըլլայ նպատակը, զոր սահմաններ է մեծ որմանկարին հե-

ղինակը. որ այս կերպով իր ժամանակին մասնաւոր մէկ դէպքը մեզի թողուցած է. և այս կ'ըլլայ դրուագ մը մեծ թատերախաղին, որուն մէջ աստուածային բանաստեղծը զխաւոր մասի մը մէջ ներկայացուցած պիտի ըլլայ:

Մեզի գծաւորին չ'երևիր ի ձեռն պատմութեան՝ յայտնապէս կարգով այս ամենակաւրեւոր պատկերը: Ամէն ոք գիտէ կուեֆեանց և Կիպելեանց երկու կուսակցութիւններուն գործողութիւնները, որ շատ նեղութեանց պատճառ եղան ի Ֆիրենցէ 1295ին մօտերը: Կուեֆեանք բաժնուեցան երկու կուսակցութեանց՝ ի Սպիտակ և ի Սեւ. վերջիններս իշխանութեան տիրանալու նպատակաւ դիմեցին Կայրուոս Վալուայի. ինքն. որ հրաւիրուելով Վենիսիականոս Ը.էն պիտի գնար Նափոլի: Վալուան իբր խաղաղարարի պատրուակով Ֆիրենցէ կանչուեցաւ: Սպիտակներն հասկնալով այս առաքելութեան նպատակը՝ չորս նուիրակ զրկեցին Հռոմ, որպէս զի ինչդեռ Վենիսիականոս Ը.է որ Վալուայի ճամբորդութիւնը ետ կեցնէ: Այս չորս նուիրակներն, որոնց մէջ էր նաև Տանդէ 1300ին Հռոմ հասան, մեծ յօրելեանին տարին, զոր Քահանայապետն առաջին անգամ՝ հրատարակել էր: Սա՝ գործը ձգձգելով գիտցաւ նուիրակները Հռոմ պահել մինչև որ Կարուոս Ֆիրենցէ մտաւ: Պատմութեան մեզի ներկայացուցած եղելու թիւը այս է. կը մնայ տեսնել թէ՛ կարելի՞ է Տանդէի կենաց այս դրուագը խնդրոյ. նիւթ եղող որմանկարին մէջ ճանչալ. և այն ատեն կը լուծուի որմանկարին մէջ Տանդէի ներկայութեան կնիքը. ուսկից միանգամայն կը հաստատուենք որ Տանդէ մեծ յօրելեանի տարին իսկապէս Հռոմ էր. և այս յայտնի կ'երևի Աստուածային Կատակերգութեան մէկ հատուածէն՝ Աւելի մանրամասն քննութիւն այս պատկերին լաւ և սղոյթ պիտի առաջնորդէ պայծառ և բացայայտ լուծման առաջարկեալ խնդրոյն:

Առաջին անգամ դիտողի աչքին կը ներկայանան երեք ինքնատիպ բարձրաւանդակներ, իւրաքանչիւրն իրեն յատուկ տուններով և շինուածներով, որ կարծես կը ներկայացնեն երեք քաղաքներ՝ Երուսաղէմ, Հռոմ և Ֆիրենցէ:

Ձախ կողմը կը բարձրանայ Գողգոթայի լեռը,

1. Զխարդորգոյ, Որմանկարները Ա. Խաչ 3 Երուսաղէմ, «L'Artes» մէջ. Հռոմ, հա. ԺԳ՝ էջ 42-52 1921

2. Հոգմայեցիք ինչպէս ամբարն անամար խոհմ կարգով մը կ'անցընեն կամային Յօրելեանի տարին, այնպէս որ ամեն

Ուելին իրենց ճակատը դէպ ի ամբոցն.

Եւ կ'երթան դէպ ի Սուրբ Պետրոս մէկ կողմէն,

Եւ միւս կողմէն աւ դէպ ի լեռը կ'երթան,

Բոր. Հ.Ա.Պ.

Տառեր. ԴԺ. Երգ. ԺԺ. 2-823.

որուն գլուխը կը հանէ մանուածոյ ճամբայ մը: Լերան ստորոտը կը տեսնուի առաջին խումբը, որուն մէջ կը գտնուի Ս. Հեղինէ խորհրդակցութեան մէջ Երուսաղեմի Ս. Մակար պատրիարքին հետ, որ և կը ցուցնէ տեղը ուր փորկու հետ են և կը գտնեն խաչը:

Կողակին մէջտեղը կը տեսնենք որ կը բարձրանայ երկրորդ լեռը, Հոռմը կը ներկայացնէ անոր ստորոտը առաջին գծին վրայ կը գտնուին Ս. Հեղինէ և Ս. Մակար, որ ճշմարիտ խաչին փորձը կ'ընեն: Մեռած պատանւոյն յարութիւնը պիտի ստուգէ անվրէպ թէ այն երեք խաչերէն որն է Փրկչին խաչը: Կը յաջորդէ երկրպագութիւնը: Կեդրոնը կնռմ մը պատկերը (Ս. Հեղինէ?) օրինակ եկեղեցւոյ, որ կը բարձրացնէ հսկայաձև խաչ մը՝ որ լերան զազաթէն վեր կը բարձրանայ և ծիրանաւոր մը խաչին դարձած

ձնրադիր ազօթք կ'ընէ: Հոս կը վերջանայ Գիւտ խաչին տեսիլը: Անոր հետէն կու գան երկու խումբ զինուորներու, և ասոնց հետէն նոր բազմութիւն մը, որ կը շարժի դէպ ի երրորդ լեռը: Այս կողմին վերջին ծայրի պիտի ըլլայ Ֆիրենցէ: Կկատմամբ ձախակողմեան նիւթին՝ կրնանք ըսել որ Գիւտը ոչ թէ լերան գլուխը տեղի կ'ուսնենայ, այլ լերան ստորոտը և նոյն աստիճանին վրայ ալ մեռած պատանւոյն փորձը: Հոս, ինչպէս և հետագայ ժամանակները, առաջին գուռնաւորողին պատկերը՝ յետագոյն արուեստաւորէ մը (թերևս աշակերտ առաջնոյն), կը վերանկարուի և կը փոփոխուի, ինչպէս պիտի ըսենք երբ խօսինք՝ որմանկարին հեղինակին վրայ:

(Շարունակելի)

Թողմ. Հ. Ե. ՍԻՐՈՒՆ.

Հ. ԳՈՐԲ. ՆԱԶԱԳԵՏԵԱՆ

ՊԱՏՄԱՎԱՆ

ՀԱՅՔ Ի ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

(Նախ տես թզմ. 1922 էջ 79)

Վերլոյշեալ նամակի թուղթն ճերմակ է և երկծալ ի հակասի կողմէն, որոյ երեսն զրոյմեալ է ի սփիւռ՝ ոսկեզարդ շուշաւնոց և որոյ կէս երեսն բովանդակէ գրուածութիւնն առ թագաւորն: Թղթոյն միջին կամ հակադարձ կողմն անզարդ է և պարունակէ Սպաներէն թարգմանութիւնն զոր ի վեր յիշատակեցինք:

Երկծալ թղթոյն երկայնութիւնն է 18 բթաչափ (incles), ուստի 36 երբ ընդլայնեալ ի մի էջ և լայնութիւնն է 13 բթաչափ կամ 26 ի մի էջ: Թուղթն, ոսկեշուշանք և գրութիւնն իսկ՝ բոլորովին անաղբատ և թարմ մնացած են ի հնճուկս երկու հարիւր և յիսուն տարիներ անցանէն այն ժամանակէն երբ սողունեցաւ Կիւրն, բաղկացեալ սովորական կարմիր լաքէ, պարզ է և յստակ և կրէ զզրոյմ եկեղեցւոյ միւր ընդ սրածայր գոբթի (թերևս Սուրբ Թովմայի Գերեզմանին վե-

րայ կառուցեալ հոյակապ Մայր Եկեղեցին որ զայտօթիւն ունէր Միլափուռում այդ ժամանակում, որոյ շինուածոյն նմանուածութիւն ունի, մասամբ, սոյն զրոյմատիպ, ըստ պատկերաց՝ զորս մեք տեսած եմք երկու տարբեր հրատարակութեանց մէջ): Գոբթին յաջ և յահակ՝ տեսանելի են լատիններէն տառերն I և M: Հետագոտութիւնը դեռ պակասին առ մեզ թէ արդէօք որոյ ներկայացուցիչը են այդոցիկ երկու տառերն:

Մակագրութիւնն որ ի յետին կոյս նամակին, զոր ի վեր յիշեցինք, ցուցանէ որ նամակն և, անտարակոյս, նաև գահաբեղէն պարունակող ոսկետուփն անկուրուստ ստացուեցաւ թագաւորին կողմէ: Լոնտոնի Արքեպիսկոպոս Հնդկաց Ընկերութեան Արձանագրութեանց մէջ կարդում ենք. — « Խօյայ կատարեալով (Royal Katherine, « Առաջատանաւ ») ժամանեցաւ Պարոն